

Erään perheen elinolosuhteet ja maantieteellinen rytmi tansanialaisessa kylässä

TAIMI SITARI

Maantieteen laitos, Turun yliopisto

Sitari, Taimi (1980). Erään perheen elinolosuhteet ja maantieteellinen rytmi tansanialaisessa kylässä [The living conditions and the geographic rhythm of a family in a Tanzanian village]. Terra 92:3, pp. 139–151. English summary.

This paper is a case-study of one peasant family in a Tanzanian village. The aim is to describe the everyday life of the family and to study the possibilities for development on this basis. The main source of living in the village is agriculture. The present government's target in agriculture is self-sufficiency of food production. But the production of subsistence crop does not give the peasants a high enough income for the satisfaction of their basic needs.

Taimi Sitari, Department of Geography, University of Turku. SF-20500 Turku 50, Finland.

Tansanian politiikassa on kylien kehittäminen katsottu tärkeimmäksi. Maan taloudellisen kehityksen perusta on maanviljelyksen edistäminen. Toisaalta taloudellista kasvua ei pidetä päämääränä vaan välineenä koko ihmisen kehittämiseksi. Taloudellinen edistys on ihmisen elinolojen paranemisen edellytys. Ihmisyhteisöä, esim. kansakuntaa tai kyläkuntaa, ei voida kehittää, se voi vain itse kehittyä. Keinot, joilla ihmiset saadaan ryhtymään olojen parantamiseen ovat kasvatus ja hyvä johtajuus (Nyerere 1974: 26–29). Koska kehityksen tarkoitus on olla laaja-alainen, sen on onnistuakseen saatava mukaansa jokainen perhe.

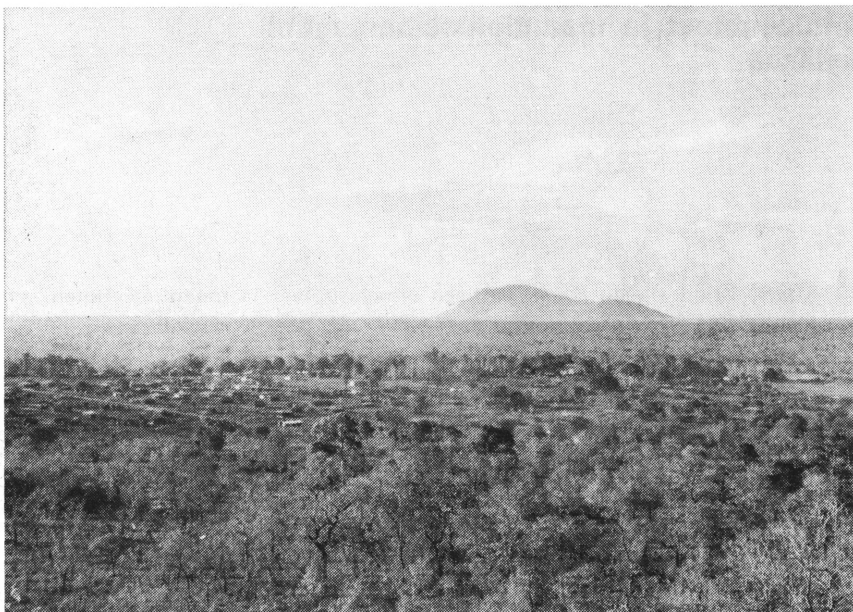
Kehitysmaita ja niiden ongelmia käsitellään usein joko yleisestä tai teoreettisesta näkökulmasta. Tässä kirjoituksessa asiaa tarkastellaan ruohonjuuritasosta. Kirjoituksessani kuvaan kylässä asuvan tansanialaisen perheen jokapäiväistä elämää ja tarkastelen kuvatun pohjalta tässä ympäristössä tapahtuvaa kehitystä niistä reaalisista mahdollisuuksista käsin, jotka ovat olemassa.

Kirjoitukseni perustuu päivittäisiin muistiinpanoihin 7 kuukauden ajalta, tammikuun 1979 alusta heinäkuun 1979 loppuun, jolloin asuin vakituisesti kyseisen perheen jäsenenä. Tämä liittyi suomalais-tansanialaisena yhteistyönä toteutettuun, Bagamoyo-projektina tunnettuun Suomen Akatemian rahoit-

tamaan tutkimukseen, jossa olin mukana as-soioituneena tutkijana.

Lugoban kylä

Tutkittu perhe asuu Lugoban kylässä. Tämä kylä sijaitsee Tansanian rannikkoalueella noin 65 km Bagamoyon kaupungista sisämaahan noin 290 m:n korkeudella merenpinnasta. Tällä alueella pensaikon ja harvan puuston muodostama kasvillisuus vaihtuu länteen mentäessä »miombo woodland»-nimisenä tunnetuksi harvaksi metsäksi. Maasto on loivasti aaltoilevaa, ja suhteelliset korkeuserot ovat noin 30–40 m. Lugoban kylä sijaitsee pienellä mäellä. Sen länsi- ja pohjoispuolella on Mkombezi-joen laakso, jossa sadeaikana virtaa runsaasti vettä, mutta joka kuivana aikana on yleensä lähes kuiva (kuvat 1 ja 2). Kuoppia kaivamalla sitä kuitenkin voidaan myös tällöin käyttää karjan juottopaikkana. Lugoban itäpuolella on notko ennen kuin maasto nousee noin 60 m lähes 350 m:n korkeudelle mäelle. Notkoon on rakennettu pato, johon sadeaikana kerääntyy karjan juottamiseen tarkoitettua vettä. Lugoban läpi kulkee Dar es Salaamia ja Pohjois-Tansaniaa yhdistävä päätie. Tämän tien varteen on syntynyt kaikkiaan 11 kauppaa ja 3 paikallista hotellia käsittävä keskus. Lugobassa on

Kuva 1. Lugoban kylän itäpuolella olevalta mäeltä nähtynä. Paikallisen rakennustyylin vuoksi kylä sulautuu ympäristöön.

Fig. 1. Lugoba village as seen from a hill on its eastern side. Because of the local building styles the village blends in with its environment.

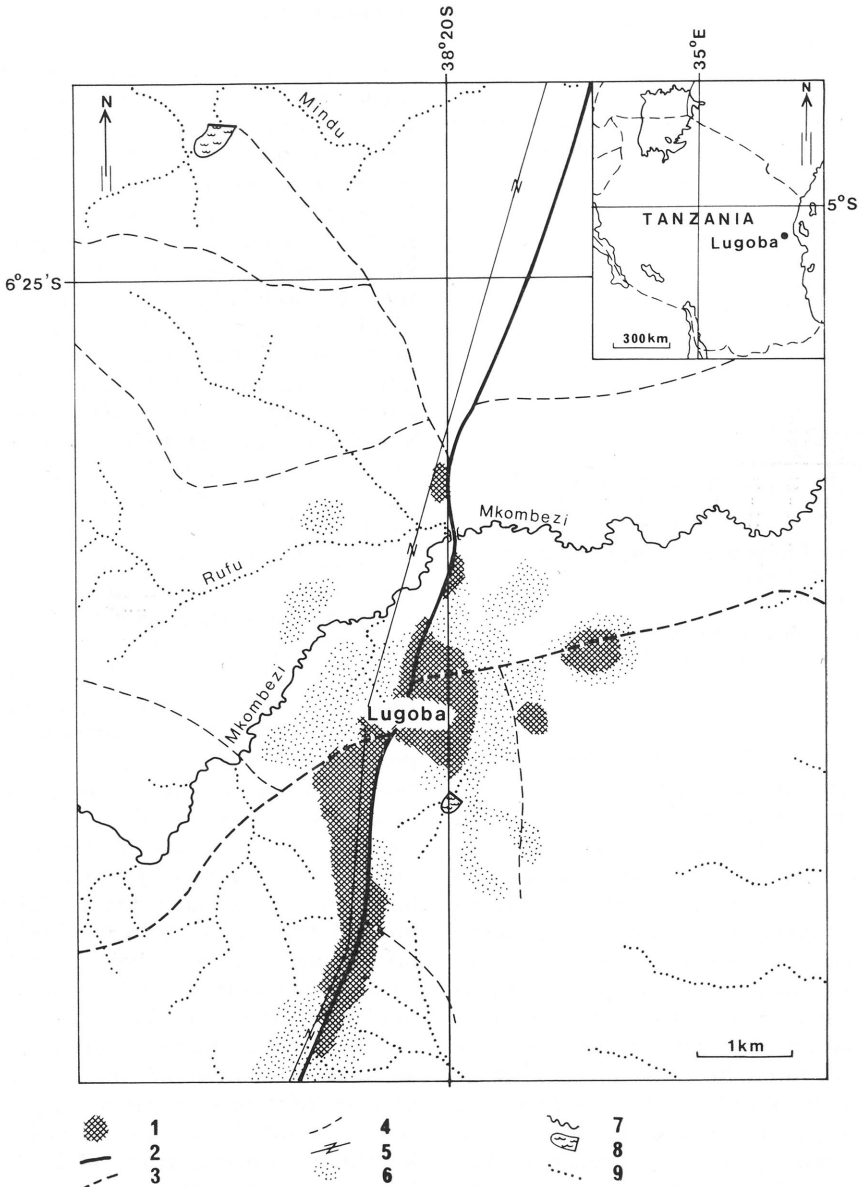
lisäksi sekä osaston (ward) että piirin (division) hallinnolliset virastot, postitoimisto, terveyskeskus, moskeija, sekä roomalais-katolinen että luterilainen kirkko, kansakoulu ja kolme myllyä. Lisäksi Lugobassa pidetään toripäivä joka maanantai.

Lugoban asukkaat kuuluvat pääasiassa kwere-heimoon, joskin kylässä on melko runsaasti myös pohjoisempaan zigua-heimoon kuuluvia. Lugoban ympäristössä asuu masai-heimoon kuuluvia parakuyoja, jotka käyttävät Lugoban tarjoamia palveluja. Lugoban asukasluku oli vuoden 1978 väestönlaskennassa 3622, vuonna 1975 vain noin 1400. Pääkylän lisäksi Lugobaan kuuluu kaksi sivukylää, Tonga etelässä noin 4 km:n päässä ja Mbukwa idässä noin 1.5 km:n päässä. Lugoban asukkaista on 46.4 % alle 15-vuotiaita, 37.5 % 15–44-vuotiaita ja 16.4 % yli 45-vuotiaita vuoden 1978 väestönlaskennan mukaan. Vastaavat luvut koko Tansaniassa olivat vuoden 1968 väestönlaskennan mukaan 43.9 %, 42.6 % ja 13.5 %. Työikäisten määrä on siis Lugobassa keskimääräistä pienempi. Erityisesti työikäisiä miehiä on suhteellisesti vähän; miehiä on näissä ikäluokissa sataa naista kohti vähemmän kuin 85 ja 25–34-ryhmässä jopa niin vähän kuin 71.2 (kuva 3). Sukupuolirakenne ikäryhmittäin on Lugobassa samantapainen kuin koko Bagamoyon alueella. Työikäinen väestö ja varsinkin miehet hakeutuvat työhön tai työn-

hakuun lähinnä Dar es Salaamiin. Iän arvioimisen on vuoden 1967 väestönlaskennan yhteydessä todettu olevan erittäin vaikeaa Tansaniassa, ja laskijan on yleensä tehtävä se. Tästä johtuu, että tuolloin saatiin eri ikäryhmien välille hyvinkin vaihteleva sukupuolirakenne (Egero & Henin 1973: 202–207). Vuoden 1977 väestönlaskennassa käytettiin laajempia ikäryhmiä kuin aikaisemmin, joten arviointi tietenkin tuli helpommaksi.

Francis Antonin perhe

Francis Antonin perheessä asuu yhdessä kolme sukupolvea. Vanhinta sukupolvea edustavat Francis Antoni ja hänen vaimonsa, josta yleensä käytetään nimeä Mama (äiti). Francis Antoni on syntyperäinen lugobalainen; hänen isänsä elää vielä kylässä, mutta hänen äitinsä kuoli tammikuussa 1979. Francis on nuorena työskennellyt kuorma-autonkuljettajana ja hänellä on ollut ajokortti vuodesta 1934. Vielä heinäkuussa 1979 hän tilapäisesti kuljetti kuorma-autoa vakituisen kuljettajan sairastuttua. Mama on Morogoron seudulta ja käynyt 7 luokkaa kansakoulua, mikä hänen ikäiselleen naiselle on tällä alueella harvinaista. Heillä on kaikkiaan 7 lasta, joista 4 on poikia ja 3 tyttöjä. Kaksi nuorinta ovat poikia, ja he asuvat kotona ja

Kuva 2. Lugoban sijainti. Pohjana topografinen kartta 1:50 000, Tanganyika, sheet 167/IV. 1 Asuttu alue, 2 Päällystetty tie, 3 Päällystämätön tie, 4 Polku, 5 Sähkölinja, 6 Viljelty alue, 7 Pysyvä joki, 8 Pato, 9 Kausittainen joki.

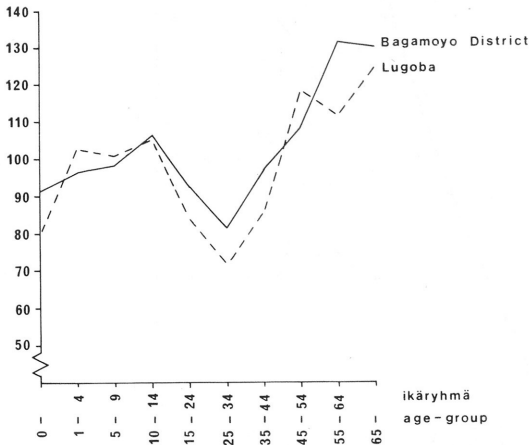
Fig. 2. The location of Lugoba. Based on topographic map 1:50 000, Tanganyika, sheet 167/IV. 1 Settled area, 2 Tarmac road, 3 Unpaved road, 4 Path, 5 Power transmission line, 6 Cultivated area, 7 Permanent river, 8 Dam, 9 Seasonal river.

käyvät vielä kansakoulua. Kaksi seuraavaa ovat myös poikia. He ovat kansakoulun päättettyään hakeutuneet Dar es Salaamiin töihin. Näistä vanhempi, Paskali, on työskennellyt linja-auton rahastajana ja rakennuttanut Lugobaan talon, jossa perhe asuu. Hän on sittemmin jättänyt työnsä ja oleskelee kotona. Hän suunnittelee matkustamista työn-

hakuun Dubaihin Yhdistyneisiin Arabiemi-riittikuntiin. Perhe on tästä hyvin huolestunut ja on kääntynyt hänen tietämättään paikallisen tohtorin puoleen lähdön estämiseksi.

Tyttäret ovat nykyisin kaikki kotona. Heistä vanhin, Maria, on sairastanut lapsena polion eikä sen vuoksi pysty kävelemään vaan

miehiä 100
naista kohti
sex-ratio

Kuva 3. Sukupuolijakautuma ikäryhmittäin Bagamoyon alueella ja Lugobassa vuoden 1978 väestölaskennan mukaan.

Fig. 3. Sex-ratio by age-groups in Bagamoyo District and Lugoba according to the census of 1978.

kulkee kontaten. Hän toimii perheen kokkina. Toiseksi vanhin tytär, josta hänen tyttärensä mukaan käytetään nimitystä Mama Mwanaidi (Mwanaidin äiti), on naimisissa läheisestä Salenin kylästä olevan miehen kanssa, joka työskentelee palokunnassa Dar es Salaamissa. Mama Mwanaidi on aikaisemmin asunut Dar es Salaamissa, mutta on palannut kotiin. Hänen miehensä, joka on muslimi, otti toisen vaimon kesällä 1979. Francis Antonin perhe on ollut kristitty jo usean sukupolven ajan, joten he eivät tätä hyväksyneet. Mama Mwanaidilla on 3 poikaa ja 1 tytär. Tytär ja nuorin lapsista ovat äidin luona, kun taas kaksi vanhempaa poikaa ovat isän luona Dar es Salaamissa. Nuorin Francis Antonin tyttäristä, Angelina, on myös naimisissa ja hänellä on 5 tyttärtä. Angelinan aviomies oli tilapäisesti töissä Lugoban lähetyksillä, ja tuohon aikaan he menivät naimisiin. Nyttemmin Angelina on jättänyt miehensä pahoinpitelyn vuoksi. Angelinan ja hänen miehensä yhteiset kolme lasta ovat isän luona Songeassa Lounais-Tansaniassa. Angelinalla on tämän lisäksi kaksi lasta Lugobassa.

Koska Francis Antonin perhe kuuluu vanhaan lugobalaiseen sukuun, sillä on kylässä paljon sukulaisia; mm. lähimmät naapurit ovat serkkuja.

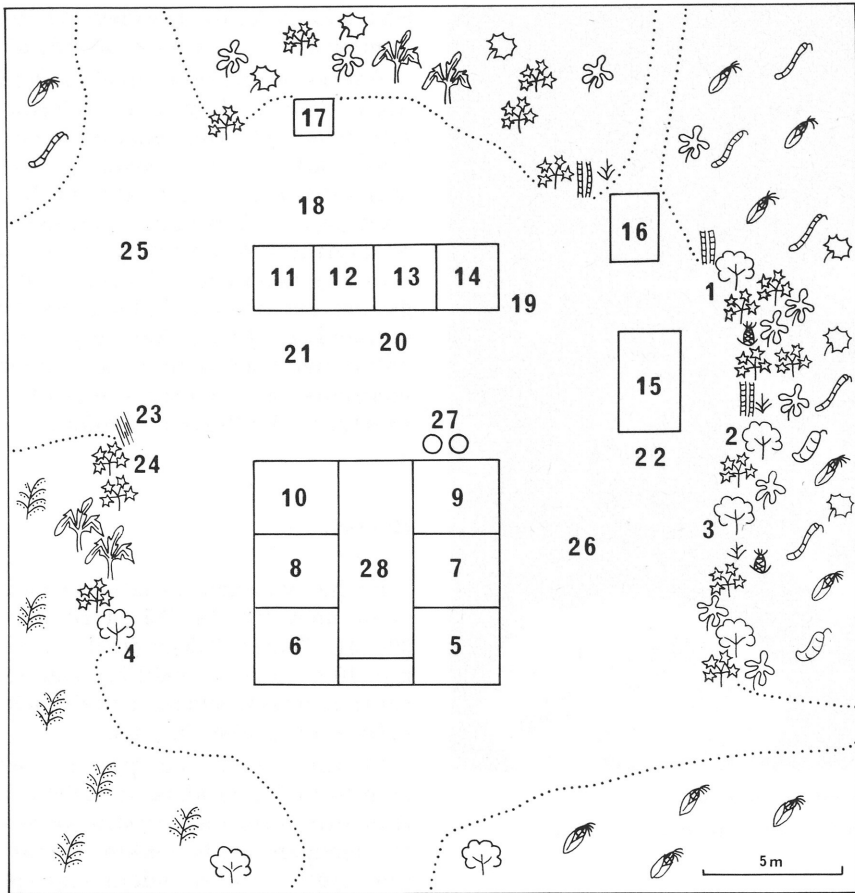
Asuinympäristö

Perhe asuu keskimääräistä paremmassa talossa. Se on rakennettu puusta ja savesta ja vahvistettu sementillä. Katto on aaltopeltiä. Taloon kuuluu sen lävitse kulkeva käytävä, jonka molemmilla puolilla on kolme huonetta ja molemmissa päissä ovet (kuva 4). Huoneista 4 on vuokrattu ja 2 on perheen omassa käytössä. Tällaisen talon rakentaminen maksaa noin 10 000 mk. Talon takana on pienempi rakennus, jossa on 4 huonetta: makuuhuone, oluentekohuone, keittiö ja kylpyhuone. Käymälä on tämän rakennuksen takana. Myöhemmin on tehty uusi keittiö pihan itäreunaan ja näin pihapiiri on tullut entistä suljetummaksi varsinkin, kun vielä uuden keittiön pohjoispuolelle on rakennettu viljavarasto.

Uuden keittiön rakentaminen on ollut tarpeellista, koska vanha keittiö oli tehty niin tiiviiksi, että savu ei päässyt sieltä ulos. Vanha keittiö on peltikattoinen, seinät ovat sementillä vahvistetut ja lattia on sementtiä. Uusi keittiö on rakennettu puusta ja savesta, ruohokattoinen ja maalattiainen. Näin se päästää savun helposti ulos ja soveltuu paremmin keittiöksi kuin sitä tukevammin rakennettu vanha keittiö. Ruoka keitetään avotulella ja keittoastia on kolmen kiven päällä. Tällöin kivet pysyvät huomattavasti paremmin paikallaan maalattialla kuin sementtilattialla. Näin on varsinkin pääruokalajia, maissipuuroa keitetessä. Puuron keittäminen vaatii erittäin voimakasta sekoittamista, koska sen pitää olla niin kankeaa, että se soveltuu käsin syötäväksi. Perheessä on kokeiltu paloöljykeitintä, mutta se ei sovi puuron keittämiseen, sillä sen päällä ei puuroastia keitetessä pysy. Toisin sanoen joko ruuanvalmistustavan tai liesien suunnittelun pitää muuttua, ennen kuin kyläläiset voivat käyttää muuta kuin avotulta keittämiseen (kuva 5).

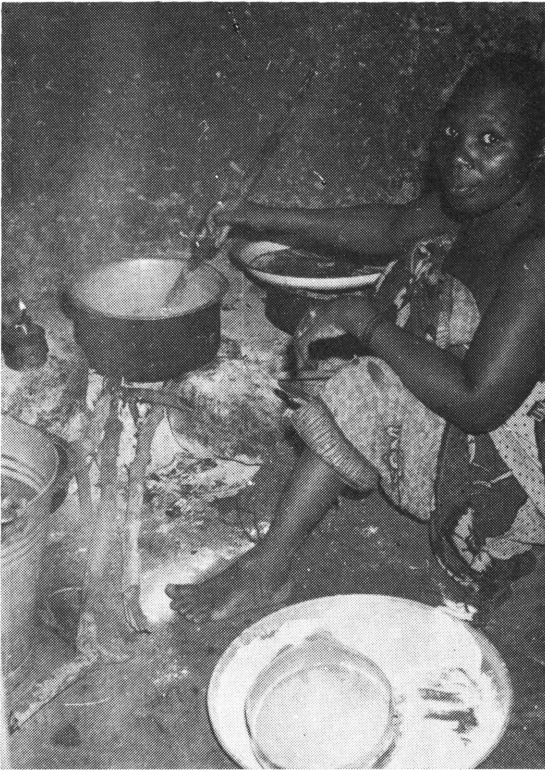
Pihamaa on työskentely-, oleskelu- ja seurustelualue. Vastapäätä uutta keittiötä papajapuun alla on isännän istuskelupaikka. Siinä hän seurustelee ohikulkijoiden kanssa. Koska ollaan jatkuvasti ulkosalla ja yleiset kulkureitit kulkevat pihamaan poikki, ollaan jatkuvassa yhteydessä muihin ihmisiin. Kuumiset vaihdetaan useiden kymmenien ihmisten kanssa päivittäin. Näin tieto leviää nopeasti kyläläisten keskuudessa.

Ruokailu tapahtuu yleensä kahdessa ryhmässä, toisessa miehet ja toisessa naiset.

	Banaani	4		Psidium quajava	19		Pesualue
	Papaija	5		Vuokrattu huone	20		Naisten ruokailu
	Puu	6		” ”	21		Miesten ”
	Maissi	7		” ”	22		Viljan puhdistus
	Hirssi	8		” ”	23		Polttopuut
	Maniokki	9		Tyttärien } makuu- Poikien } huone	24		Seurustelu
	Sokeriruoko	10		Vanhusten } makuu- Oluentekohuone } huone	25		Lasten leikit
	Sitruunaheinä	11		Vanha keittiö	26		Viljan kuivatus
	Kunde - pavut	12		Uusi keittiö	27		Vesitynnyrit
	Vihangu - pavut	13		Kylpyhuone	28		Käytävä
	Kurpitsa	15		Tulisija			
	1 Annona squamosa	16		Viljasäilö			
	2 Citrus limonum	17		Käymälä			
	3 Annona squamosa	18		Tulisija			

Kuva 4. Francis Antonin talo ja sen ympäristö. Fig 4. Francis Antoni's house and surrounding area.

Kuva 5. Marian keittopaikka.

Fig. 5. Maria's cooking place.

Lounas syödään sisällä käytävässä, koska ulkona auringonpaisteessa on liian kuuma. Illallinen syödään sen sijaan pihamaalla paitsi sateella, jolloin ollaan luonnollisesti sisällä. Ruoka syödään maassa piirissä istuen yhteisestä puuro- ja särvinkupista. Puurosta pyöritellään oikeassa kädessä pallo, joka sitten kastetaan särpimeksi tehtyyn kastikkeeseen ja viedään suuhun.

Pihamaalla on kaksi tynnyriä, joihin kannetaan aamuisin vettä. Päivittäin käytettävän yhden tynnyrillisen kantamiseen tarvitaan 9 matkaa vesijohdolle, joka sijaitsee noin 100 m:n päässä talosta. Päivän kuluessa aurinko lämmittää veden niin, että se illalla on sopivan lämpöistä kylpyvedeksi. Sadeilmalla kylpyvesi lämmitetään tulella. Vesijohto tulee noin 15 km:n päässä sijaitsevasta padosta. Usein vedentulossa on katkoja pumppuun tulleitten vikojen ja polttoaineen loppumisen vuoksi. Tällöin vettä haetaan noin 600 m:n päässä olevasta karjanjuotto- paikaksi rakennetusta padotusta altaasta.

Sadeaikana kootaan sadevettä juomavedeksi. Juomavettä ei ole tapana keittää.

Päärakennuksessa olevista kahdesta perheen omassa käytössä olevasta huoneesta toinen on tyttären makuuhuone, jossa nukkuu 3 aikuista ja 4 lasta, ja toinen poikien makuuhuone, jossa nukkuvat 13- ja 15-vuotiaat pojat. Kun huoneitten koko on 2.5×3 m, täyttävät 4 sänkyä tyttären huoneen lattian käytännöllisesti katsoen kokonaan. Sängyt on valmistettu paikkakunnalla, niissä on puukehikko ja ristikkopohja, joka on tehty palmunlehdistä punotusta nauhasta. Vuodevaatteina on punottuja mattoja ja päivisin vaatteena käytettyjä kankaita, »khangoja».

Ravinto

Perhe syö kaksi pääateriaa päivittäin; lounaan noin klo 14—15 ja illallisen noin klo 20—21. Tämän lisäksi juodaan aamulla teetä klo 10:n ja 12:n välillä. Säännöllisten aterioiden lisäksi syödään usein sekä aamupäivällä että illalla välipala.

Pääravinto on maissipuuro, jota syödään noin 90 %:lla kaikista aterioista (taulukko 1). Kun hirssisato on korjattu kesä—heinäkuussa, syödään myös jonkin verran hirssipuuroa, mutta sitä ei pidetä maissin veroisena, vaikka sen tiedetään olevan ravintoarvoltaan parempaa. Juhlaruoka on riisi, jota kuitenkin on vaikeasti saatavissa. Tutkimusaikana sitä syötiin joulun lisäksi ainoastaan yhden keran. Riisin virallinen hinta on 3.5 šillinkiä kilolta, mutta sen hinta on noussut yleisesti 7—10 šillinkiin kilolta.

Puuron ohessa syödään aina särpimenä jotain kastiketta, jossa on lihaa, kalaa, papuja tai vihanneksia. Erilaiset pavut ovat näistä tärkein puuron särvin käsittäen yli 50 % aterioista. Lehtivihanneksia syödään noin 25 %:lla aterioista ja lihaa ja kalaa yli 20 %:lla aterioista. Tärkeimmät pavut ovat maharagwe (*Phaseolus vulgaris*), kunde (*Vigna unguiculata*), choroko (*Vigna radiata*), mbaazi (*Cajanus cajan*) ja vihangu (*Lablab niger*). Yleisimmin käytetyt lehtivihannekset ovat maniokin lehdet (*Manihot esculenta*), kurpitsan lehdet (*Cucurbita sp.*), bataatin lehdet (*Dioscorea batatas*) ja pinaatti (*Amaranthus sp.*). Mausteina keitetessä käytetään yleisesti okraa (*Hibiscus esculentus*), vihreää tomaattia (*Solanum sp.*) ja kookospähkinää (*Cocos nucifera*). Näiden lisäksi käytetään

Taulukko 1. Eri ruokalajien suhteellinen osuus aterioilla

Table 1. The relative proportion of different foods at meals.

Pääruoka Stable food	%	Särvin Relish	%	%
Maissi Maize	91	Phaseolus vulgaris	32	
Hirssi		Vigna unguiculata	15	
Millet	7	Cajanus cajan	3	
		Vigna radiata	2	
		Lablab niger	2	
		Pavut yhteensä Legumes total		54
		Manihot esculenta	11	
		Cucurbita sp.	9	
		Amaranthus sp.	2	
		Dioscorea batatas	2	
		Emilia javanica	1	
		Lehtivihannekset yhteensä Green vegetables total		25
		Liha Meat	10	
		Kala Fish	10	
		Kana Chicken	1	
Riisi Rice	2	Liha ja kala yhteensä Meat och fish total		21
Yhteensä Total	100	Yhteensä Total		100

jonkin verran luonnonvaraisia ravinto- ja maustekasveja.

Asunnon ympärillä kasvaa useita hedelmäpuita: papaija (*Carica papaya*), banaani (*Musa sp.*), guava (*Psidium Guajava*), custard-omena (*Annona squamosa*) ja sitruuna (*Citrus limonum*). Muita pihapiirissä kasvavia hyötykasveja ovat ananas (*Ananas comosus*), sokeriruoko (*Saccharum sp.*) ja sitruunaheinä (*Cymbopogon citratus*). Sitruunaheinää käytetään säännöllisesti teen mausteena. Varsinaisen sokeriruo'on lisäksi alueella kasvaa luonnonvarainen noin sormenpaksuinen sokeriruoko, jonka täyteistä vartta pureskellaan.

Ravintokasveista ainoastaan *Phaseolus vulgaris* ei menesty tällä alueella, vaan se on

tuotava muualta. *Phaseolus vulgaris* ei kasva tropiikissa alle 600 metrin korkeudella (Acland 1971: 21). Nämä pavut tulevat Lugobaan joko Morogorosta tuottajilta tai Dar es Salaamista jälleenmyyjiltä. Lugobassa papuja ostetaan torilta.

Lugoba on ympäröivän parakuyo-masai-alueen keskus, joten lihaa on saatavissa omalta alueelta. Kala on peräisin Mindu Tullienin padosta, Wami-joesta, Ruvu-joesta, Bagamoyosta tai Dar es Salaamista. Lähes koko Tansaniassa on myös saatavissa pieniä kuivattuja kaloja, jotka ovat peräisin Tanganjika-järvestä Kigomasta.

Perhe, jossa on keskimäärin 10 henkeä ateriolla, käyttää yhteen ateriaan noin 2 kg jauhoja. Papuja käytetään kerralla noin 1/4 kg.

Perheen talous

Perheellä on viljeltyä maata 4 eekkeriä (1.6 ha) eli 1 eekkeri työkykyistä aikuista kohti. Tämä on vähemmän kuin Lugoban keskimääräinen viljelyala työkykyistä aikuista kohti (1.6 eekkeriä). Lisäksi viljellään talon ympärillä olevaa noin 1 eekkerin suuruista tonttia. Keväällä 1979 viljeltiin 2 eekkerin alalla hirssiä ja 2 eekkerin alalla maisia. Maissilla olleesta alasta puolet meni pilalle, koska se jäi kitkemättä ja toisekseen villisiat pääsivät peltoon ja söivät osan sadosta.

Perheen rahatulot hankitaan oluen keitolalla. Olutta valmistetaan hirssistä niin kauan kuin satoa riittää ja sen jälkeen sokerista käyttämällä se hiivalla. Olutta on perinteisesti valmistettu talkootyöhön ja rituaaleihin liittyviä juhlia varten, mutta nykyisin sen keittämisestä on tullut monien naisten elinkeino. Hirssioluen keitto kestää kolme päivää ja olut tehdään metallitynnyreissä. Tynnyrillisestä olutta saadaan noin 200 šillinkiä. Tästä 10 šillinkiä maksetaan kylän kassaan ja noin 30 šillinkiä menee polttopuiden ostamiseen. Hirssi on itse viljeltyä, mutta jos sen arvoksi arvioidaan 40 šillinkiä, voitoksi jää 120 šillinkiä. Tämän tulon hankkimiseen menee kahden ihmisen neljän päivän työ, joten yhden ihmisen päivänsioksi saadaan 15 šillinkiä. Tämä on suunnilleen sama kuin minipäiväpalkka. Kun hirssisato on loppunut, valmistetaan olutta — tai pikemminkin alkoholia — sokerista ja hiivasta. Tällöin käyminen kestää vain yhden yön. Litraan juomaa tarvitaan 150 g sokeria. Lisäksi tieteen-

Kuva 6. Francis Antonin talo luoteesta nähtynä. Kuvassa näkyvät kasvit ovat papaija, maissi, banaani, kunde-pavut ja kurpitsa.

Fig. 6. Francis Antonin's house seen from the northwest. The plants seen in the picture are papai, maize, banana, kunde-beans and squash.

kin käytetään melko paljon hiivaa. Koska kaikki raaka-aineet on ostettava, jää voitto melko vähäiseksi. Yleensä perheessä valmistetaan 60 l juomaa päivässä. Tähän tarvitaan 8 kg sokeria, joten tällainen oluenvalmistus lisää sokerinkulutusta kylissä valtavasti. Voittoa saadaan 30 šillinkiä päivässä eli 50 senttiä litralta. Tämän ansion hankkimiseen menee kahden ihmisen päivän työ, jolloin päiväansioksi työntekijää kohti tulee samat 15 šillinkiä kuin hirssioluttakin valmistettaessa.

Rahaa käytetään päivittäin teen, sokerin, papujen, lihan, kalan, kookospähkinöiden, saippuan, suolan, polttopuiden, paloöljyn, leivän, mandazien (rasvassa paistettu vehnätaikinaasta tehty leivonnainen) ja tupakan ostoon. Luonnollisesti ostetaan myös vaatteita. Viljan jauhattamiseen myllyssä tarvitaan myös rahaa, ja osan vuotta ostetaan puurojauhot. Havaintojen mukaan käytetään päivittäin lähes 30 šillinkiä varsinkin, jos puurojauhot ostetaan. Rahaa käytetään myös perinteisiltä parantajilta saatavien palvelujen ostamiseen. Tällaiset palvelut maksavat noin 20—100 šillinkiä, ja niitä käytetään jatkuvasti nykyaikaisten valtion järjestämien ilmaisten terveyspalvelujen ohessa.

Vähän lisätuloja saadaan mattojen punomisesta. Tulo tästä jää tosin työhön nähden vähäiseksi, sillä tarvikkeet on kaikki ostettava. Nuoret palmunlehdet, jotka tarvitaan 60

šillinkiä maksavaan mattoon, maksavat noin 30—40 šillinkiä, ja maton punominen muiden töiden ohessa kestää 2—4 kuukautta.

Perheenjäsenten päivittäinen toimintarytmi

Perinteisesti kyläläisten jokapäiväinen toiminta on kytkeytynyt läheisesti maanviljelykseen, ja niin päivittäiseen toimintaan vaikuttaa se, missä vaiheessa viljelykausi on (taulukko 2). Lugoban alueella on kaksi sadekautta, mikä tekee mahdolliseksi kahden sadon korjaamisen. Joinakin vuosina kuitenkin marras-joulukuiset ns. pienet sateet jäävät tulematta ja silloin saadaan vain yksi sato. Maanviljelyksen aktiivisin aika on loka-marraskuussa, tammi-helmikuussa ja touko-heinäkuussa. Tutkitussa perheessä tämä vuosirytmä vaikuttaa kuitenkin välittömästi vain Maman ja Francis Antonin päivärytmiin, koska vain he pääasiallisesti viljelevät maata. Vaikka Angelina ja Mama Mwanidi myös kylvivät pellot, he eivät niistä kovin hyvin huolehtineet, vaan jättivät ne kitkemättä, ja sen vuoksi heidän satonsa jäivät vähäisiksi. Mama on maanviljelyksessä aktiivisin ja viettää viljelyaikana kaikki päivät pellolla kuokkien, kylvään, kitkien, lintuja hätistäen ja satoa korjaten (taulukko 3). Myös Francis Antoni osallistuu pellon muokkaukseen ja jonkin verran lintujen hätistelyyn ja

Taulukko 2. Maissin ja hirssin viljelyn vuotuinen työrytmi Bagamoyon alueella.¹
 Table 2. The annual working rhythm in maize and millet cultivation in Bagamoyo District.¹

Kuukausi Month	Maissi Maize	Hirssi Millet
Tammikuu January	Sadonkorjuu, kuokkiminen, kylväminen Harvesting, hoeing, sowing	Kylväminen Sowing
Helmikuu February	Sadonkorjuu, kylväminen Harvesting, sowing	Kylväminen Sowing
Maaliskuu March	Kylväminen loppuu Sowing ends	Kylväminen ja kitkeminen Sowing and weeding
Huhtikuu April	Kitkeminen, myrkytys, lannoitus Weeding, spraying, fertilizing	Kitkeminen Weeding
Toukokuu May	Kitkeminen Weeding	Kitkeminen Weeding
Kesäkuu June	Kitkeminen, sadonkorjuu alkaa Weeding, harvesting starts	Kitkeminen, lintujen hätistelemineen Weeding, chaicing of the birds
Heinäkuu July	Sadonkorjuu, varastointi Harvesting, storing	Lintujen hätistäminen, sadonkorjuu Chaicing of the birds, harvesting
Elokuu August	Sadonkorjuu, varastoiminen, pellon puhdistus Harvesting, storing, clearing of the field	Sadonkorjuu, varastoiminen Harvesting, storing
Syyskuu September	Peltojen valmistus kylvökuntoon, kylväminen Making the fields ready for sowing, sowing	Peltojen kunnostus Preparing the fields
Lokakuu October	Peltojen kunnostus, kylväminen Preparing the fields, sowing	Peltojen kunnostus Preparing the fields
Marraskuu November	Peltojen kunnostus, kylväminen Preparing the fields, sowing	Peltojen kunnostus, kylväminen Preparing the fields, sowing
Joulukuu December	Kylväminen, peltojen kunnostus Sowing, preparing the fields	Kuokkiminen, kylväminen Hoeing, sowing

¹ Taulukko on saatu Bagamoyo District'in maanviljelysosaston toimistosta Bagamoyosta.

¹ The table has been obtained from the agricultural office in the District Offices in Bagamoyo.

sadonkorjuuseen. Sadonkorjuuseen osallistuvat myös perheen kotona olevat pojat. Pellot sijaitsevat noin 15 minuutin kävelymatkan päässä asunnosta.

Maanviljelyksen lisäksi Maman päivittäisiin tehtäviin kuuluvat pihan lakaiseminen, vihannesten ja papujen hakeminen pellolta ja puurojauhojen tuominen keittiöön. Usein hän myös survoo viljaa, kantaa vettä ja kuljettaa selässään pienimpiä lapsenlapsia. Francis Antoni istuskelee ulkosalla puun juurella ja seurustelee ohikulkijoitten ja vierailijoitten kanssa suurimman osan ajasta paitsi kuokkimisaikana, jolloin hän osallistuu peltoihin. Aamuisin hän tekee satunnaisia korjaustöitä kotinurkissa. Hän suorittaa myös pieniä rakennustöitä kuten esim. viljasäilön rakentamisen.

Angelinan ja Mama Mwanaidin toiminta seuraa melko tarkalleen samaa rytmiä päivästä toiseen. Jonkin verran kausittaista

vaihtelua antaa kolme päivää kestävä hirssi-oluen ja yhden yön kestävä sokerioluen valmistaminen. Angelina liikkuu talon, baarin ja vedenhakupaikkojen välillä ja Mama Mwanaidi käy tämän lisäksi kaupoissa, mutta viettää vastaavasti vähemmän aikaa baarissa. Hän myös matkustaa naapurikyliin ostoksille, jos tarvikkeet ovat loppuneet omasta kylästä. Nämä matkat yleensä suoritetaan linja-autolla.

Marian päivärytmi muodostuu ruoanlaiton mukaan ja toistuu lähes täsmälleen samanlaisena päivästä toiseen. Invaliditeettinsä vuoksi hän luonnollisesti ei poistu pihapiiristä. Ruoanlaitto vie paljon aikaa, koska kuivattujen papujen keittäminen kestää noin 3 tuntia. Näin ollen perheissä, joissa ei ole mahdollista suorittaa työnjakoa, keittäminen vie suuren osan naisen ajasta.

Kouluikäiset lapset menevät kouluun klo 8 aamulla. Ruokatunti on klo 12—14 ja sen jäl-

Taulukko 3. Perheenjäsenten päivittäinen toimintarytmi toukokuussa 1979.

Table 3. The daily activity rhythm of the family members in May 1979.

klo o'clock	Francis Antoni	Mama	Angelina	Mama Mwanaidi	Maria	Lapset Children
6—7	Suorittaa pikku kor- jauksia <i>Makes minor prepares</i>	Lakaisee pihamaan, lähtee pellolle <i>Sweeps the yard, goes to the field</i>	Hoitaa lapsia, kantaa vettä <i>Takes care of the children, carries water</i>	Hoitaa lapsia, viimeistelee olutta <i>Takes care of the children, makes the beer ready</i>	Lakaisee lat- tian, pesee astioita <i>Sweeps the floor, washes the dishes</i>	
7—9	»	Pellolla <i>On the field</i>	Kantaa vettä, pesee olut- pulloja ja pyykkiä <i>Carries water, washes beer- bottles and clothes</i>	Pesee olut- pulloja ja pyykkiä <i>Washes beer- bottles and clothes</i>	Sytyttää tulen <i>Makes the fire</i>	Lähtevät kouluun <i>Go to school</i>
9—11	Istuskelee, juo teetä <i>Sits around, drinks tea</i>	Käy kotona hakemassa teetä, tuo vihannekset lounasta var- ten, menee takaisin pel- lolle <i>Comes home to get tea, brings the vegetables for lunch, goes back to the field</i>	Juo teetä <i>Drinks tea</i>	Juo teetä, käy kaupassa <i>Drinks tea, goes shopping</i>	Keittää teen, juo teetä <i>Makes the tea, drinks tea</i>	Ovat koulussa <i>At school</i>
11—12	Istuskelee <i>Sits around</i>		Lähtee baariin <i>Goes to the bar</i>	Lähtee baariin <i>Goes to the bar</i>	Punoo mattoa, pesee pyykkiä <i>Weaves mats, washes cloths</i>	»
12—14	Istuskelee, seurustelee ohikulkijoi- ten kanssa <i>Sits around, discusses with the passers-by</i>		Baarissa <i>In the bar</i>	Baarissa <i>In the bar</i>	Keittää lounaan <i>Makes the lunch</i>	Tulevat ruo- katunnille, juovat teetä <i>Come for lunchbreak, have tea</i>
14—15	Syö lounasta <i>Has lunch</i>	Pellolla <i>On the field</i>	»	»	Syö lounasta <i>Has lunch</i>	
15—16	Istuskelee <i>Sits around</i>	»	»	Tulee kotiin, syö lounasta, käy kupassa <i>Comes home, has lunch, goes shopping</i>	Punoo mattoa, kampaa <i>Weaves mats, does hair</i>	Tulevat ko- tiin, syövät lounasta <i>Come home, have lunch</i>
16—17	»	»	Tulee kotiin, syö lounasta, hakee vettä olutta varten, pesee lapset, kylpee, val- mistaa seu- raavan päi- vän olutta <i>Gomes home, has lunch, fetches water for beer, washes the children, bathes</i>	Hakee vettä olutta varten, pesee lapset, kylpee, val- mistaa seu- raavan päi- vän olutta <i>Fetches water for beer, washes the children, bathes, pre- pares the beer for the next day</i>	Pesee astiat <i>Washes the supper dishes</i>	
17—20	»	Tulee kotiin, kylpee <i>Comes home, bathes</i>			Keittää illallisen <i>Makes the supper</i>	
20—21	Syö illallista <i>Eats the supper</i>	Syö illallista <i>Eats the supper</i>	Syö illallista <i>Eats the supper</i>	Syö illallista <i>Eats the supper</i>	Syö illallista <i>Eats the supper</i>	Syövät illallista <i>Eat the supper</i>
21—21.30	Perhe istuu yhdessä keskustellen ja sitten menee nukkumaan <i>The family sits together discussing and then goes to sleep</i>					

keen koulu jatkuu klo 14—16. Ruokatunnin aikana tai koulun jälkeen lapset joskus lähetetään ostoksille tai myllyyn. Muuten pojat viettävät vapaa-aikansa vapaasti, usein esim. jalkapalloa pelaten, kun taas tytär auttaa kotiaskareissa. Pienemmät lapset viettävät päivänsä leikkien esim. pallopelejä pelaten ja tanssien.

Perustarpeitten tyydyttäminen

Tutkitussa perheessä on kohtalaisesti tyydytetty sellaisten perustarvikkeiden kuin asunnon, riittävän ruoan, välttämättömien vaatteiden ja huonekalujen sekä kotitalouden työvälineiden saanti. Näistä kuitenkin osa, nimenomaan asunto, on hankittu kylän ulkopuolelta tulevan rahan avulla. Ravinto on mahdollista pitää melko monipuolisena oluenmyynnistä saatujen tulojen ansiosta. Kylien varsinainen pääelinkeino, maanviljelys, ei nykyisellään pysty antamaan harjoittajilleen perustarpeitten tyydyttämiseen tarvittavia tuloja.

Yhteiskunnallisista palveluista opetus on kaikkien ulottuvilla kyläistämisen ja yleisen oppivelvollisuuden toteuttamisen vuoksi. Terveyspalveluja Lugobassa on saatavissa valtion terveyskeskuksesta ja katolisen lähehtyksen klinikalta. Terveyskeskuksessa on ainaisena vaikeutena lääkkeiden puute, joka vähentää kyläläisten luottamusta terveyskeskuksen mahdollisuuksiin. Vaikka katolisella klinikalla on vain yksi työntekijä, klinikka hoitaa huomattavan määrän potilaita päivittäin, ja siellä on saatavissa lääkkeitä paremmin kuin edellisessä. Enemmän kuin nyky-aikaisia terveyspalveluja kyläläiset kuitenkin hakevat perinteisten parantajien apua, vaikka sen hinta on ansiotasoon nähden huomattavan korkea.

Kehitysmahdollisuuksia

Kylien tuotannon kehittäminen siten, että se antaa mahdollisuuden suunnilleen samansuuruiseen ansiotasoon kuin kaupunkielinkeinot, on välttämätöntä sekä perustarpeitten tyydyttämiseksi että maaltamuuton vähentämiseksi. Nimenomaan nuori ja työkykyinen koulunsa lopettava väestö hakeutuu kaupunkeihin (Mlay 1977: 4, 13). Näin ollen yleisen oppivelvollisuuden toteuttaminen saattaa vielä lisätä muuttoa kaupunkeihin.

Ansiotason kohottamiseen voidaan vaikuttaa joko työaikaa pidentämällä tai työn tuotavuutta lisäämällä. Naisten työajan pidentäminen ei ole mahdollista. Sen sijaan miesten työaikaa voitaisiin pidentää keskimäärin huomattavasti. Miehet ovat vajaatyöllistettyjä; työtä on vain osana vuotta, aktiivisimpina viljelykautena. Miesten työpanos voitaisiin moninkertaistaa, jos miehet alkaisivat työskennellä ympäri vuoden esim. normaalin 8 tunnin työpäivän. Syinä vajaatyöllisyyteen lienevät maanviljelyksen kausiluonteisuus ja siitä saatava heikko tuotto. Tätä osoittaa sekin, että miehet ovat halukkaita työskentelemään täydet päivät muiden elinkeinojen palveluksessa. Naisen ahkera työnteko ei ole valinnan tulos, vaan välttämättömyys perheen ylläpitämiseksi.

Nykyisellään maanviljelys ei anna läheskään edes minimipalkan (n. 150 mk kuukaudessa) suuruisia tuloja kyläläisille. Bagamoyon alueen keskimääräisen tuotannon mukaan 1 eekkeri (0.4 ha) tuottaa 360 kg maisia, jonka rahallinen arvo on 288 šillinkiä (1977). Tämän tuottaminen merkitsee 2—3 kk:n kovaa työtä. Kahden kuukauden ajalle laskettuna ansio olisi 4.8 šillinkiä päivässä. Tämä on vain noin 1/4 minimipäiväpalkasta. Jos työpäivän pituudeksi lasketaan 9 tuntia, mikä viljelyaikana on mieluummin liian vähän kuin paljon, tuntiansioksi tulee 0.53 šillinkiä. Tämäkin tulo saadaan vain osan vuotta.

Koska maanviljelys on kuokkaviljelystä, ei viljelyala työntekijää kohti voi juuri kasvaa 2—3 eekkeriä suuremmaksi. Koneellistamalla voitaisiin viljelyalaa tietoenkin lisätä, mutta siihen tarvittaisiin pääomaa, jota ei ole. Ansiotason kohottamiseksi olisi etsittävä menetelmiä hehtaarilta saadun tulon lisäämiseksi. René Dumont (1969: 10) on ehdottanut Tansanian viljelyn kehittämisen ensimmäiseksi vaiheeksi työn laadun parantamista ilman ulkopuolelta tulevaa rahaa. Tätä seuraavat myöhemmin sieni- ja tuhohyönteismyrkkyjen käyttö, siementen valikointi, lannoitus, työjuhnan käyttö ja vihdoin traktorin käyttö.

Maissi on nykyisin tärkein viljelykasvi paitsi ravintona myös myyntituotteena. Kuitenkin esim. seesamista, tupakasta ja manio-kista saadaan parempi tulo eekkeriä kohti kuin maissista. Näistä tuottavin on tupakka, josta saatava tulo voi nousta 800 šillinkiin eekkeriltä ja ylikin. Tällöin 4.5 eekkerin viljely antaisi 300 šillingin kuukausiansion vuo-

dezza, mikä vastaisi minimipalkkaa. Seesamista ja maniokista saatava tulo nousee eekeriltä noin 400 šillinkiin. Nimenomaan tupakan ja seesamin viljelyssä voidaan satoa huomattavasti lisätä työn laatua parantamalla. Maniokki sen sijaan ei vaadi paljoa työtä ja sen sato voidaan korjata ympäri vuoden.

Kyläistämisen yhteydessä on tarkoitus parantaa tuotantoa yhteisviljelmin ja osuustoiminnan avulla. Tällöin toivotaan, että saavutettaisiin suurviljelyn edut ja saataisiin siten työn tuottavuus ja niin ollen myös ansiot lisääntymään. Tähänastisten kokemusten perusteella näyttää kuitenkin siltä, että yhteisviljelmillä tuottavuus päinvastoin vähenee (Sumra 1975; Boesen, Storgård Madsen & Moody 1977). Tämän on todettu johtuvan epäsäännöllisestä työnteosta. Varsinkin sellaisten viljelykasvien tuotto on heikko, jotka vaativat paljon työtä (Sumra 1975: 8). Siten yhteisviljely ei toistaiseksi käytännössä anna kyläläisille edes sellaisia tuloja kuin yksityisviljely. Maniokki sopii parhaiten yhteisviljelyyn, koska se on vaatimaton eikä sen kasvattamisessa ole tiettyä erikoisen aktiivista kautta, joka haittaisi työskentelyä yksityispelloilla.

Kylissä ei ole enää perheitä, jotka eläisivät täydellisessä luontoistaloudessa. Ihmiset ovat tottuneet käyttämään jonkin verran ostohyödykkeitä, ja tämä suuntaus on lisääntymässä. Kehitystä ei tietenkään voida — eikä olisi syytäkään — kääntää päinvastaiseksi. Tällöin on välttämätöntä kehittää ansiomahdollisuuksia kylissä, sillä muuten työkykyinen väestö hakeutuu muualle. Tansania on asettanut maanviljelyn perustavoitteeksi omavaraisuuden ravinnontuotannossa. Maaseudun tulee luonnollisesti tuottaa niin paljon, että se pystyy ylläpitämään kaupunkiväestöä. Tätä ei kuitenkaan voida tehdä viljelijäväestön kustannuksella. Yksityisen viljelijän kannalta ravintoviljan tuottaminen ei ole kannattavaa; hän ei sen avulla pysty hankkimaan edes minimiansioita. Toisaalta myyntituotteiden viljely saattaa vieroittaa väestöä ravinnontuotannosta ja siten lisätä alueen riippuvuutta ulkopuolisten alueiden tuotannosta ja suhdanteista. Tätä voidaan luonnollisesti pitää vaarallisena, kun on kysymys perusravintoaineista. Kyläläisillä on kuitenkin paine saada enemmän tuloja elinolosuhteittensa parantamiseksi. Toisaalta kyläläisten ansiotason kohottaminen on yhteiskunnalle välttämätöntä maaltamuuton ehkäisemiseksi. Ongelma ei ole tuoton epätasainen

jakaantuminen vaan sen vähäisyys. Elleivät ravintoviljojen tuottajahinnat nouse, on viljelijöiden siirryttävä kasvattamaan entistä enemmän muita viljelytuotteita tulotasonsa parantamiseksi.

SUMMARY

The living conditions and the geographic rhythm of a family in a Tanzanian village

This paper is a case-study of a peasant family in Lugoba village in rural Tanzania. First the living conditions and the rhythm of the everyday life of the family are described and then the possibilities for economic development are studied on the basis of these realities.

Lugoba is located in Bagamoyo District about 120 km from Dar es Salaam by road (Fig. 1 and 2). The population of Lugoba has grown strongly during the villagization program and was 3622 in the 1978 census. A main characteristic of the population is the rather low percentage of people in the economically active age (15—44 years). The percentage of this group is only 37.5, when in the whole country it was 42.6 % in the census of 1967. Another main characteristic is the fairly low sex-ratio in those age-groups; scoring the lowest in 25—35 year olds, namely 71.2 (Fig. 3).

In Francis Antoni's family there are three generations living together. Francis Antoni and his wife represent the oldest generation; they have three daughters and two sons living with them; altogether the daughters have four children with them. Two of the daughters are married, but their husbands live elsewhere. The sons, who are home, still go to school. Two older sons, who have already finished school, are working in Dar es Salaam.

The family lives in a high standard village house. It is built in the local style of poles and mud, plastered with cement, and covered with a corrugated iron roof. The cost of building of this kind of house is about 2700 US dollars. Around the backyard there are other buildings; for cooking, bathing, making beer, storage etc. The backyard is the most used area. Such activities as washing the dishes and clothes, pounding and drying grain, drinking tea, eating, entertaining visitors etc. are done in the backyard (Fig. 4). The rooms of the main building are mainly used for sleeping.

Most of the paths go through the yards. Since people spend practically all their time outside they are in continuous contact with the passers-by. Therefore information spreads very quickly in the village.

The family eats two main meals a day; lunch 2—3 p.m. and supper 8—9 p.m. Morning tea is drunk between 10—12 a.m. The main staple food is maize mush (Table 1). Some kind of sauce is always eaten with it. Most often the sauce is made of different legumes (54 % of the meals). Also common are different green vegetables (25 % of the meals). Meat and fish are eaten at 21 % of

the meals. The family raises a great deal of the food itself, but some beans and the meat and fish are bought.

The main source of income is beer-making. This has traditionally been connected with cooperative work or rituals, but nowadays it has become a trade which women commonly practice. Through beer-making two daughters are able to earn an income almost equal to the state minimum salary. This income makes it possible to supplement their self-produced food by allowing them to buy fish and meat and providing the family with reasonable clothing.

The daily rhythm of the people is traditionally closely connected with agriculture (Table 2). The wife is the most active person in agriculture. During the cultivating times she spends the entire day from 6 a.m. to 6 p.m. in the field hoeing, sowing, weeding and chasing birds, and finally harvesting. The husband participates in the clearing of the field and harvesting, but otherwise he mainly spends his time sitting and entertaining visitors. The daughters have practically left agriculture and moved into fulltime beer-making. There is a great difference between the activeness of peasant men and women. Traditionally it is the woman's responsibility to see that the family gets the staple foods. Therefore the women do not have any choice but to be active in order to support the family.

Such basic needs as sufficient food, shelter, necessary clothing, furniture and household utensils are reasonably satisfied in Francis Antoni's family. It is obvious though that the basic economic activity of the villagers, agriculture, does not provide enough income for satisfaction of the basic needs. Francis Antoni's good house was built by his eldest son, who has worked in Dar es Salaam as a bus conductor.

Of the social services primary education is compulsory and provided for everybody. The facilities for health services in Lugoba are fairly good; there is a government health centre and a Catholic dispensary. The dispensary functions well and considering that it only has a one person staff serves daily a large number of patients. The government health centre has a constant lack of medical supplies. People most commonly use the services of the traditional doctors even if their prices are very high in relation to the incomes of the people.

There are no families left which live on a pure subsistence economy. The pressure towards higher

money income is constantly growing. Since the opportunities for monetary income in the countryside are very limited the young have a tendency to seek employment in cities. In particular this is the case with the school leavers. The introduction of the universal primary education therefore may increase the migration of youths from the rural areas to the cities unless the possibility for better wages increases in the countryside.

Maize is the main subsistence crop as well as the main cash crop in the village. But the earnings from maize cultivation are so low that it does not give the villagers an attractive monetary income. Since the area of cultivation is limited to a maximum of 2—3 acres per worker, because of the low level of mechanization, it is not possible to create sufficient income by enlarging the area under cultivation. There are no funds for improving the technical level of the agriculture. But the production per acre could be increased by improving the work. This could raise the returns in particular from plants which respond well to improved work like tobacco and sesame. On the other hand it is one of Tanzania's goals to achieve self-sufficiency in the production of subsistence crops. But if the food production cannot give the peasants sufficient income for the satisfaction of the basic needs, they will have to look for other sources of income.

Kirjallisuus

- Acland, J. D. (1971). *East African Crops*. London. 252 s.
- Boesen, Jannik, Birgit Storgård Madsen & Tony Moody (1977). *Ujamaa-Socialism from above*. Uppsala. 183 s.
- Bugengo, J. (1973). *Ujamaa in Mara Region*. Dar es Salaam. 18 s. (mimeograph).
- Dumond, René (1969). *Tanzanian Agriculture after the Arusha Declaration*. Dar es Salaam. 62 s.
- Egero, Bertil & A. Henin Roushidi (1973). *The Population of Tanzania*. Dar es Salaam. 292 s.
- Mlay, W. F. I. (1977). *Rural to Urban Migration in Rural Development*. *Tanzania Notes and Records No 81 and 82*. 1—13.
- Nyerere, Julius (1974). *Man and Development*. Dar es Salaam.
- Sumra, Suleman (1975). *Problems of Agricultural Production in Ujamaa Villages in Handeni District*. Dar es Salaam. 19 s. (mimeograph).